

Rituály s „těmi druhými“: perspektiva interakčních rituálů ve školní etnografii etnicky různorodých třídních kolektivů

Jana Obrovská

17.01.2014

Další klacek na hromadu?

- Proč to téma? Aneb bobtnající výzkum v oblasti tzv. romské problematiky
- Výzkumy o dětech, ale bez dětí
- Notorický Bourdieu a teorie sociální a kulturní reprodukce
- Za „dogmata“ inkluzivních diskurzů (různorodé = dobré)

Etnografie je cesta trnitá.... (snad i nepoznané plody přinášející)

- Můj případ – město, které ustavilo lokální politiku vedoucí k de-segregaci tamního vzdělávacího systému
- Třídy ve všech školách zde oplývají růzností (ale jen odsud posud)
- Nástrahy a strasti: etnografie je time-consuming, jak se spolehnout na „nespolehlivé“ děti a jak řešit etická dilemata na každém kroku?
 - nemusíte mi vysvětlovat, že nemáte aprobaci, nejsem z ČŠI!
 - Hudebkář není hudebkář, výtvarkárka není výtvarkárka a dějepisárka není dějepisárka

„When the nonrational rituals of school ignore or contradict a child's own identity and commitments, we should not expect much learning to occur.“
(Quantz and Magolda 1997)

Perspektiva interakčních rituálů

- Rozvinutá analýza rituálů napříč obory, ale nerozvinutá analýza rituálů ve školní kultuře
- Performativní aspekty dění ve školní třídě (hraní vztahových pozic, identit a různých přínaležení)
- Skryté kurikulum, každodennost, tichost a podprahovost rituálu – teoretické i metodologické svízele

„Ne lidé a jejich okamžiky. Spíš okamžiky a jejich lidé.“ (Goffman 1967: 3)

Interakční rituály pohledem Goffmanova mikro-interakcionismu

- Situační dynamika a interakční řády, autonomy and distinctiveness of interaction orders
- JÁ jako performativní produkt a rituálně křehký objekt
- Rituály respektu a mravů

Rituální emocionalita a tělesnost podle Randalla Collinse

- Emocionální energie v rituálech: entusiasmus leaderů versus pasivita následovníků
- *Flow*, společná vlna a rytmická synchronizace těl
- Situační dramatizace ve stratifikovaných vztahových sítích

Přechodové rituály ve školních lavicích: od rituálů k ritualizacím

- Společný důraz na přechodové rituály a liminaritu
- Hravé vyzývání, proměna a dramatizace symbolických významů spojených se statusy či rolemi žáků
- Ritualizace: všední, nepompézní, symbolicky redukované a emočně „labilní“ rituály v každodennosti školní reality

--- Interakční rituál je, když... ----

- Dva a více jedinců jsou fyzicky spolu-přítomní
- Mají společné kognitivní či vizuální zaměření
- Performují respekt či despekt k určitému objektu či symbolu
- Objevují se pozitivní či negativní emoce nebo pocity solidarity
- Může docházet k rituálním znesvěcením, přičemž existují pravidla pro jejich překonání

Analytické dimenze interakčních rituálů/ritualizací

- Prostorová a tělesná: nonverbální komunikace, výraz tváře, tělesná rytmižace, fyzické uspořádání scény
- Emocionální: atmosféra a její proměny, entusiasmus versus pasivita, pocity solidarity
- Konverzační: intenzita pochval a kárání, intonace, počet řečových pauz
- Ceremoniální
znesvěcení: opovržení, hravé znesvěcení, rituální tresty, interakční odcizení, ztrapnění

Výzkumné otázky

- Jaké typy rituálů a ritualizací můžeme pozorovat ve školní třídě?
- Jakými způsoby a při jakých příležitostech je rituálně projevován respekt/despekt ve vztazích mezi žáky a vztazích mezi žáky a učiteli?
- Dochází k nějakým narušením interakčních řádů? Jak se tato narušení projevují a jak dochází ke obnovování interakčních řádů?
- Podle jakých kategorií jsou interakční rituály stratifikovány? (etnicita, třída, sociální třída)
- Dochází prostřednictvím interakčních rituálů k prohlubování konformních identit a přináležení nebo spíše k projevům rezistence?

Na místo závěru podněty k diskusi

- Jak odlišit performance etnické identity (respektive etnizaci určitého projevu chování) od identit jiných? Jak vlastně rozpoznat etnicitu v rituálu, když odmyslím konverzační rovinu.
- Jak se vyhnout riziku reifikace etnicity v empirické analýze?
- Jak si představit NEbanální zjištění v tomto výzkumu?
- Jak se vám zdá příklad z článku?

Posílání psaníček jako interakční rituál?

Různí žáci si mezi sebou posílají psaníčka během hodiny. Jde o formu goffmanovského hravého znesvěcení školního řádu, který si vyžaduje, aby se soustředili na práci a nerušili učitelku. Posílání psaníček je vcelku zavedený způsob projevování kamarádských identit v průběhu hodin. Všímám si jednoho zajímavého incidentu, kdy Radka ještě v průběhu přestávky ukazuje svoji žákovskou knížku romské holce Valeriei. Během hodiny jí potom tuto žákovskou posílá, přičemž na ni poměrně výrazně gestikuluje. Zdá se mi, že se Valerie ošívá, že už v průběhu přestávky ji Radka tak trochu přiměla se zaobírat její žákovskou. Přesto se zdá, že nechce narušit tento Radkou iniciovaný interakční rituál, protože projevovaný despekt by jí mohl stát víc, než je z této události patrné (?). Valerie si žákovskou prohlídne a osvědčenými kanály ji pošle zpět.

Aneb kdo nezlobí s náma, zlobí proti nám

- Situaci interpretuji později odpoledne zpětně, kdy čekám s holkama na tělák a Radka mi ukazuje svoji žákovskou a ptá se, jestli je to poznat. „Co?“ nechápu nejdřív, než mi Radka vysvětlí, že si omluvenku do tělocviku napsala sama a snaží se ode mě zjistit, jestli podpis rodičů napodobila dost věrně. Cítím velkou satisfakci – ano, pro Radku nejsem úča! Hurá! Zároveň mě napadá, že posílání žákovské přes celou třídu bylo v této situaci docela riskantní? Proč ji Radka posílala právě Valeriei? Podobná situace se zopakuje v pátek, kdy je opět psaníčková výměna iniciovaná Radkou a putuje směrem k Valeriei. Co by se dělo, kdyby se Valerie do tohoto rituálu nezapojovala? Valeriei se opakovaně snaží získat prostor sama pro sebe. Poslouchá si hudbu ve sluchátkách, řadí se nakonec řady, když jdeme na exkurzi, sedá si sama ve

NEbanální zjištění?

- Typy adaptací/reakcí na školní kulturu
- Odlišné interakční řády a rituály v kamarádské kultuře či ve vztazích k učitelům? Rozdílné kompetence v ritualizovaných přechodech mezi jednotlivými sociálními stavy?
- Jak dochází ke znovupotvrzování/reprodukcii a proměnám/rezistencím identit a statusů prostřednictvím interakčních rituálů? Jsou konformní či naopak rezistentní strategie častěji přítomné u romských dětí?

A ještě pár detailů k textu

- Je v pohodě používat natolik expresivní výrazy typu „mumraj“ v etnografickém psaní?
- Je vhodné citovat Goffmana v originále do poznámek pod čarou?
- Liminalita nebo liminarita?